

نقش مسئولان شایسته در تأمین رفاه اجتماعی از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام)

چکیده

موضوع شایسته سالاری از مباحث مهم حکومت‌های دینی است. از آنجا که شریعت برای سعادت دنیا و آخرت انسان‌ها نازل شده، برای همه‌ی ابعاد زندگی انسان آموزه‌هایی دارد. دین اسلام که کامل‌ترین دین است به طریق اولی، هیچ بحثی از انسان را فرو نگاشته است. یکی از موضوعات مطرح، حوزه‌ی اجتماعی زندگی و حکومت و برنامه‌های حاکمیت برای رفاه مادی است. تأمین رفاه اجتماعی مستلزم شرایط و عواملی است. یکی از آنها وجود مسئولان شایسته در راس امور است. این تحقیق با هدف بررسی نقش و تأثیر مسئولان شایسته در تأمین رفاه اجتماعی و با روش کتابخانه‌ای و شیوه‌ی توصیفی انجام شده است. با بررسی‌های انجام شده مشخص شد که شایسته سالاری از عوامل توسعه‌ی یک حکومت است. اگر مسئولین بر اساس معیار شایسته سالاری که دارای دو رکن اساسی تخصص و تعهد است، انتخاب و منصوب شوند، بهترین تصمیمات و اقدامات جهت رفع مشکلات مادی و اقتصادی مردم جامعه انجام می‌شود؛ عدالت رعایت می‌شود، بر بازار کار نظارت صورت می‌گیرد، گنهکار و خطاکار تحت تعقیب قرار می‌گیرد، بیت‌المال به درستی خرج می‌شود و همه‌ی این موارد موجب پیشرفت و رونق و در نتیجه تأمین رفاه اجتماعی می‌شود.

کلید واژه: تأمین، حضرت علی (علیه السلام)، رفاه اجتماعی، مسئولان شایسته،

نقش.

مقدمه

لزوم زندگی جمعی برای انسان از یک طرف و وجود اختلاف بین انسانها در رفع نیازهایشان، ضرورت تشکیل حکومت را باعث می شود. تشکیل حکومت نیز با تامین اهدافی صورت می گیرد که یکی از مهمترین آنها فراهم آوردن حداقل شرایط مطلوب معیشتی برای افراد جامعه است. این مسئله به صراحت آیات قرآن و روایات است. اما وصول همین یک هدف لوازم و شرایطی را می طلبد. از جمله ی آنها شایستگی مسئولان حکومتی است که در راس حکومت و ارکان حاکمیت قرار دارند، می باشد. لذا شایسته سالاری در انتخاب و انتصاب مسئولان از عوامل موثر در تامین رفاه اجتماعی عامه ی مردم است؛ که در متن دین نیز به این موضوع توجه و توصیه شده است. حضرت علی (علیه السلام) یکی از الگوهای کامل حاکمیت است که بارها و بارها در نوشته های برجای مانده از خود به تامین رفاه عمومی مردم جامعه و نیز مسئله ی شایسته سالاری توجه و توصیه و تاکید داشتند. لذا این تحقیق به دنبال بررسی رابطه مسئولان شایسته و تامین رفاه اجتماعی از دیدگاه حضرت علی (علیه السلام) می باشد.

حکومت اسلامی ایران در دوران معاصر که داعیه دار حکومت اسلامی در جهت اجرای احکام الهی و تامین حداقل شرایط مطلوب معیشتی برای مردم جامعه است؛ می طلبد که انتخاب مسئولانش بر مبنای شایستگی و لیاقت صورت بگیرد تا رضایت عمومی مردم و به تبع آن توسعه و پیشرفت و اقتدار حکومت را در میان سردمداران قدرت و ثروت در جهان تضمین شود. اما با این وجود، نمود پرخی مشکلات اقتصادی مثل تورم، شکاف طبقاتی، ... بیانگر چیزی غیر از شایسته سالاری است. لذا ضرورت انجام این تحقیق با هدف معرفی رابطه شایسته سالاری در انتخاب و انتصاب مسئولان و تامین رفاه اجتماعی مردم حاصل شد تا مشخص شود که بسیاری از مشکلات تنها با رعایت همین یک مورد قابل حل است. انتخاب نظرات حضرت علی (علیه السلام) نیز گویای این نکته است که ایشان تحت تعلیمات قرآن به نکات ظریفی پرداختند که میتواند همچنان راه هدایت و پیشرفت و توسعه ی یک جامعه باشد. بر همین اساس این تحقیق به شیوه کتابخانه ای جمع آوری اطلاعات کرده و به روش توصیفی به رشته تقریر در آمده است.

در باب پیشینه مسئله و موضوع رفاه اجتماعی و شایسته سالاری مکتوبات فراوانی وجود دارد که برخی از آنها بدین شرح است:

کتاب "نظرات سیاسی در نهج البلاغه" نوشته محمدحسین مشایخ فریدنی ف درمورد وظایف اداری مقام خلافت است. در بسط عدالت، علی علیه السلام همان طور که شخصا به امور شهری و نرخها و قیمتها و سنگ ترازوها و پیمانه فروشندگان غلات و کار قصابان و بقالان و خرمافروشان و پارچه فروشان و... رسیدگی می کرد، محاکم کوفه را نیز

بخصوص زیر نظر داشت و کار دادرسان را شخصا بازرسی می نمود. این کتاب در چند سرفصل به موضوع مقاله پرداخته است اما کاملاً مرتبط نیست.

کتاب "منشور مدیران در نظام اسلامی: پیرامون عهدنامه مالک اشتر" تالیف رضا استادی. این کتاب برخلاف عنوانش زیاد به عهدنامه مالک اشتر نپرداخته است فقط عناوین و سرفصل‌های عهدنامه را آورده و به مسئله مقاله نیز اشاره چندانی نکرده است.

کتاب "عزت و ذلت از دیدگاه نهج البلاغه" محمدتقی فلسفی. در این کتاب در یکی از سرفصل‌ها رابطه حکومت و مردم بیان شده است، یکی از مواردی که باعث افزایش رضایت و رفاه جامعه می‌شود، شایسته بودن افراد حکومت و خوش رفتاری و مسئولیت‌شناسی و انجام درست وظایف متقابل‌شان با مردم است. این قسمت از کتاب به موضوعات مشرف به عنوان مقاله اشاره کرده است.

کتاب "آیین کشورداری از دیدگاه امام علی علیه السلام" تالیف محمد فاضل لنکرانی؛ برخلاف عنوان کتاب، خیلی کم در مورد آیین کشورداری نوشته است.

مقالاتی چون "مقایسه تطبیقی حکمرانی خوب از دیدگاه نهج البلاغه با اصول و مبانی تئوری‌های غربی" اثر دولت‌یاری عباس، خسروی فاطمه، خسروی محمدتقی. در این مقاله مولفه‌های اصلی حکمرانی خوب در مدل نهج البلاغه عبارتند از: خدامحوری، قوانین قرآن و سنت پیامبر (ص)، انتخاب حاکم شایسته، خصوصیات حاکم الهی، شایستگی مسئولان، عدالت‌گستری و روابط خوب رهبر و مردم. این مقاله فقط به عنوان مقاله اشاره نموده است ولی مطلب مورد نظر را بسط نداده است.

و مقاله "تحلیل ساختارمند مدیریت شایستگی بر چابکی سازمانی در نظام‌های آموزشی" (مقاله مروری) اثر. اصغری، صالحی، نیاز آذری. این مقاله بحث مورد نظر را تاکید نموده و چند پاراگراف به آن پرداخته است. به این صورت:

منابع انسانی شایسته در اعتلای اهداف و آرمان‌های سازمان نقش اساسی ایفا میکنند منابع انسانی می‌تواند به عنوان یک نیروی کارآمد و مستمر در یک مزیت رقابتی برای سازمان عمل کنند. امروزه برای تحقق اهداف سازمانی افراد لایق و کاردان باید در رأس امور قرار گیرند.

اما در نهایت بیشتر سراغ بحث چابکی مدیران رفته و از بقیه شایستگی‌های مسئولان بازمانده است.

الف) مفهوم شناسی

۱) رفاه اجتماعی

رفاه اجتماعی ترکیبی از دو واژه رفاه و اجتماعی است که ابتدا به طور جداگانه مفهوم شناسی می شود و سپس معنای ترکیبی آن بیان می شود. رفاه در لغت به معنای فراخ و آسان شدن زندگی^۱ و برخورداری از امکانات^۲ است.

واژه اجتماعی منسوب به اجتماع است. این واژه در زبان فارسی از زبان عربی اخذ شده و به معنای جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی به کار رفته است.^۳ از منظر جامعه‌شناسی هم، اجتماع به گروهی از افراد که دارای پیوندهای قوی و بادوامی هستند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترکی دارند، گفته می‌شود. همچنین اعضای آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت منظمی دارند. افراد این گروه هویت‌یابی قوی با گروه دارند.^۴

بر اساس معنای دو تک واژه، رفاه اجتماعی مقوله‌ای است مربوط به جامعه‌ای از انسانها که تحت یک حکومت مشترک زندگی میکنند. از آنجا که زندگی اجتماعی انسانها روز به روز ابعاد وسیع‌تری را پیدا میکند، ابعاد رفاه اجتماعی نیز گسترده‌تر می‌گردد. بر همین اساس تعاریف متعددی از رفاه اجتماعی ارائه شده که مواردی از آن عبارتند از: «رفاه اجتماعی عبارت از مجموعه سازمان‌یافته‌ای از قوانین، مقررات، برنامه‌ها و سیاست‌هایی است که در قالب موسسات رفاهی و نهادهای اجتماعی به منظور پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی و تامین سعادت انسان ارائه می‌شود تا زمینه رشد و تعالی او را فراهم آورد».^۵

همچنین رفاه اجتماعی را چنین تعریف کردند: یعنی زندگانی را به فراخ و عیش زیستن، و یا به آن دسته از فعالیت‌های انسانی گفته می‌شود که در جهت نیل به مطلوب و حداکثر کردن کالاهایه خاطر رضایت خاطر و لذت مادی است که در پیشرفت موثر و مفید است.^۶

رفاه اجتماعی با کلیتی که دارد ابعاد مختلفی را شامل می‌شود که عبارتند از:

-
۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۳، ص ۴۹۲. و لغت نامه، ج ۱۰، ص ۱۰۷۰۶.
 ۲. فرهنگ بزرگ سخن، ج ۴، ص ۳۶۴۵.
 ۳. آراسته‌خو، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی، ۱۳۷۰، چاپ دوم، ص ۷۴.
 ۴. شارع‌پور، جامعه‌شناسی شهری، ۱۳۸۹، چاپ دوم، ص ۱۱.
 ۵. زاهدی اصل، مبانی رفاه اجتماعی، ۱۳۸۱، چاپ اول، ص ۶.
 ۶. فقیه، ۱۳۸۴، شاهپور، بررسی رابطه ایمان و رفاه اقتصادی، ص ۴۸.

بعد زیستی؛ شامل سلامت جسمی (در مقابل معلولیت و بیماری) و سلامت روانی (ترکیب جمعیت، هرم سنی، امید به زندگی، تغذیه و ...)

بعد حقوقی؛ شامل قوانین حمایت از گروه‌های آسیب‌دیده و آسیب‌پذیر، قوانین مربوط به کودکان، نوجوانان و زنان، قوانین کیفری جزائی در مورد بزهکاری، جوانان و آسیب‌های اجتماعی؛

بعد اجتماعی؛ شامل مسائلی چون امنیت، مهارت اجتماعی، فراغت، اشتغال، خانواده، آسیب اجتماعی، جمعیت، گروه‌های در معرض خطر؛ از جمله زنان و کودکان و مشارکت اجتماعی؛

بعد اقتصادی؛ شامل بررسی فقر، امنیت، توسعه اقتصادی، اشتغال، مسکن، سیستم پرداخت یارانه‌ای، اقتصاد خیریه‌ای و غیرانتفاعی، عدالت اجتماعی، حمایت اقتصادی از اقشار آسیب‌پذیر و^۱

با تعریف رفاه اجتماعی و مشخص شدن ابعاد آن، معنای تامین رفاه اجتماعی مشخص می‌شود که عبارت است از: همان فراهم کردن حد مطلوب هر یک از امکانات رفاهی در هر یک از ابعاد رفاه اجتماعی.

۲) شایسته سالاری

واژه‌ای که در عنوان مطرح است واژه مسئولان شایسته است. منتهی چون این ویژگی با عنوان شایسته سالاری مترادف است، واژه‌ی شایسته سالاری نیز مفهوم شناسی می‌شود.

واژه مسئول در لغت به معانی :

۱. سرپرست؛ رئیس.

۲. کسی که نسبت به چیزی وظیفه یا تعهد دارد.

۳. آن‌که مورد پرسش یا بازخواست قرار می‌گیرد، میباشد.^۲

شایسته نیز در لغت به درخور، سزاوار، لایق و محترم^۳ معنا شده و سالار نیز به سردار، سپه سالار، سپهبد، امیر الجیش، نقیب، حاکم، والی، صاحب اختیار، خداوند،

^۱ . زاهدی اصل، همان، ص ۱۵.

^۲ . عمید، فرهنگ فارسی، چاپ نخست، ۱۳۸۹.

^۳ . معین، ۱۳۷۹، ج ۲، ۲۰۱۱.

برای کار آنان فارغ دار و در مجلس عمومی بنشین». ^۱ وقتی مسئول شایسته با مردم در ارتباط باشد و از مشکلات آنها آگاهی پیدا کند در جهت رفع مشکلات آنها همت می کند و با رفع مشکلات زمینه رفاه را مهیا می کند.

اقدام عملی دیگر مسئولان شایسته در قبال مردم که تامین رفاه اجتماعی می کند تامین امنیت است که در کلام شریف امام (علیه السلام) نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. همه انسان ها می خواهند همواره جان و مال و حیثیت آن ها در امنیت باشد. حضرت در این باره فرمودند: «خدایا تو می دانی که آنچه از ما سر زند به خاطر خلافت نبود، بلکه این بود که بندگان مظلومت به امنیت برسند.» ^۲

به مالک اشتر دستور دادند که از خون و خونریزی به شدت بپرهیزد ^۳ و به عاملان جمع آوری زکات و صدقات نیز سفارش کردند: «با تقوا و احساس مسئولیت در برابر خداوند یگانه و بی همتا حرکت کن؛ مسلمانی را نترسان و بر سرزمین او اگر راضی نباشد پا مگذر؛ بیش از حق خویش از مال او مستان؛ چون به قبیله ای می رسی بر سر آب آنان فرود آی و به خانه هایشان وارد مشو؛ پس آهسته و آرام به سویشان برو تا به میان آنان برسی؛ سلامشان کن و در اظهار محبت کوتاهی مکن؛ پس بگو: ای بندگان خدا! آیا در مال های شما حقی است تا آن را به ولی او بپردازید؟ اگر کسی گفت: نه، معترض او مشو و اگر کسی گفت: آری، با او برو، بی آنکه او را بترسانی یا بیمش دهی یا بر او سخت گیری یا کار را بر او سخت گردانی. ^۴ پس امنیت که یکی از وجوهای رفاه اجتماعی است در سایه وجود مسئول شایسته تامین می شود.

اجرای قوانین و حدود الهی یکی دیگر از اقدامات مسئول شایسته است که میتواند تامین امنیت کند. حضرت علی در این باره فرمودند: پروردگارا تو می دانی که تلاش ما برای به دست آوردن سلطنت نبود... بلکه آن بود تا احکامی که به تعطیلی کشیده شد، به اجرا درآید. ^۵ حقیقت این است که بر عهده شخص پیشوا چیزی نیست جز... برپا داشتن حقوق بر مستحقان آن ها. ^۶ همه افراد در برابر قانون مساوی اند. بنابراین، براساس تکلیف الهی، هر کس که مرتکب گناهی شود باید به کیفر گناه خویش برسد، البته قانونی که مبنای آن اطاعت از خدا و شرع باشد. وقتی قوانین به خوبی اجرا شود و متخلف مورد تعقیب قرار

۱. همان.

۲. همان، خطبه ۱۳۱.

۳. همان، نامه ۵۳.

۴. همان، نامه ۲۵.

۵. همان، خطبه ۱۳۱.

۶. همان، خطبه ۱۰۵.

گیرد، مردم نسبت به مجریان و مسئولان خوش بین بوده وبا آنها هماهنگ می شوند و این امر تامین رفاه اجتماعی را به دنبال خواهد داشت.

فعالیت دیگر موثر بر تامین رفاه اجتماعی نظارت بر قیمت ها و تنظیم بازار است. امام علی (علیه السلام) از یک سو، به زمامداران درباره توجه به اقشار تولیدکنندگان، توزیع کنندگان و خدمتگزاران و مصرف کنندگان سفارش نمودند^۱ و از سوی دیگر، جهت امنیت اقتصادی و تامین همه جانبه زندگی مردم نظارت مستقیم بر بازار را مورد تأکید قرار دادند: «با این همه بدان که در بسیاری از آنان (بازرگانان و تاجران) تنگ چشمی آشکار، بخلی زننده، احتکار کالاهای سودآور و تحکم در خرید و فروش دیده می شود که به زیان انبوه مردم و لکه ننگی بر دامن زمامداران است. پس راه احتکار را ببند، چنان که رسول الله (صلی الله علیه و آله) بست.»^۲

همچنین به کارگزار خود دستور داد که نرخ ها را در سطحی نگه دارد که برای همه گروه های مردم قابل تحمل باشد و به فروشندگان نیز زیانی نرساند.^۳ این نوع فعالیت از مهمترین اقدامات مسئولان اجرایی در جهت تامین رفاه اجتماعی است. چون وقتی بازار تحت کنترل و زیر ذره بین باشد، دلالت و محتکران و سودجویان فرصت فعالیت نخواهند داشت و این موجب رونق تولیدات، افزایش ثروت به طور متعادل و کاهش فشارهای اقتصادی خواهد شد. این اقدام مهم هم تنها از عهده ی یک مسئول شایسته که واجد تعهد کاری است بر می آید.

نتیجه گیری

تامین رفاه اجتماعی از مهمترین اهداف حکومت است. در متن قرآن کریم آیات فراوانی در ارتباط با وظیفه حکومت در تامین معیشت و زندگی مردم آمده است. امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز در توجیه پذیرش حکومت از جانب خویش را تامین رفاه اجتماعی در قالب ظلم ستیزی در برابر گرسنگی مظلومان و شکم بارگی ظالمان معرفی می کند.

تامین رفاه اجتماعی هر جامعه ای از مهمترین اهداف حکومت آن جامعه است و یکی از بهترین سازکارهای حکومت در جهت تامین این هدف رعایت شایسته سالاری در مسئولیت های مهم حکومتی است. شایسته سالاری به طور کلی از این جهت باعث تامین رفاه اجتماعی میشود که مسئولان بر اساس ویژگی های مهمی چون تعهد و تخصص در

۱. همان، نامه ۵۳.

۲. همان، نامه ۵۲.

۳. همان، نامه ۵۳.

منصب مسئولیت خود قرار میگیرند و بر همین اساس بهترین تصمیمات و بهترین رفتار و اجرا را خواهند داشت. در مقابل، بی توجهی به شایسته سالاری نتایج معکوس خواهد داشت. یکی از آفات بسیار خطرناک برای یک نظام، بی تفاوتی و عدم توجه به ارزش ها، لیاقت ها و صلاحیت هاست؛ مسئولان شایسته با ایفای نقش اصلی خود در اجرای قوانین و برنامه های مهمی، زمینه های تامین رفاه عمومی را فراهم می سازند.

اجرای عدالت یکی از اساسی ترین مقوله های حکومت اسلامی است که رعایت آن توسط مسئولین از معیارهای شایستگی و لیاقت آنهاست. زمانی که عدل در جامعه حکمفرما باشد، جامعه احساس امنیت و آرامش می کند. حضرت علی (علیه السلام) برای تحقق عدالت اجتماعی در جهت تامین رفاه اجتماعی و زدودن شرایط ناعادلانه زندگی سیاست هایی را در پیش گرفت:

الف. دلسوزی نسبت به اموال بیت المال: دلسوزی نسبت به اموال عمومی و بیت المال توسط مسئول شایسته صورت میگیرد و همین امر موجب ضایع شدن اموال در مسیرهای غیر اصلی نمی شود. وقتی اموال عمومی در موارد صحیح خود خرج شود، زمینه ی رفاه اجتماعی فراهم می شود.

ب. تأمین امکانات اولیه زندگی مردم.

یکی دیگر از فعالیت های مسئول شایسته در جهت تامین رفاه اجتماعی این است که به خواسته ها و مشکلات مردم توجه داشته و برای حل آنها تلاش کند. وقتی مسئول شایسته با مردم در ارتباط باشد و از مشکلات آنها آگاهی پیدا کند در جهت رفع مشکلات آنها همت می کند و با رفع مشکلات زمینه رفاه را مهیا می کند.

اقدام عملی دیگر مسئولان شایسته در قبال مردم که تامین رفاه اجتماعی می کند تامین امنیت است اجرای قوانین و حدود الهی یکی دیگر از اقدامات مسئول شایسته است که میتواند تامین امنیت کند.

فعالیت دیگر موثر بر تامین رفاه اجتماعی نظارت بر قیمت ها و تنظیم بازار است. این نوع فعالیت از مهمترین اقدامات مسئولان اجرایی در جهت تامین رفاه اجتماعی است. چون وقتی بازار تحت کنترل و زیر ذره بین باشد، دلالان و محتکران و سودجویان فرصت فعالیت نخواهند داشت و این موجب رونق تولیدات، افزایش ثروت به طور متعادل و کاهش فشارهای اقتصادی خواهد شد. این اقدام مهم هم تنها از عهده ی یک مسئول شایسته که واجد تعهد کاری است بر می آید.

فهرست منابع

- قرآن
- نهج البلاغه
- ۱. ابن ابی الحديد عبدالحميد بن هبه الله، شرح نهج البلاغه جلد شانزدهم، قم، مكتبه آيه الله المرعشي النجفي، ۱۴۰۴.
- ۲. ابن بابويه قمی، محمد بن علی بن الحسين، أمالی، بیروت، انتشارات اعلمی ۱۴۰۰.
- ۳. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، ج ۱۳.
- ۴. - امینی عبد الحسين الغدير في الكتاب و السنه و الادب، جلد نهم، قم، انتشارات الغدير، ۱۴۱۶.
- ۵. آراسته‌خو، محمد؛ نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی، تهران، گستره، ۱۳۷۰، چاپ دوم.
- ۶. خوانساری جمال الدين محمد شرح غرر الحكم و درر الكلم جلد چهارم، تهران انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۶۶.
- ۷. دائرة المعارف فقه مقارن، ج ۲.
- ۸. رهبر، محمدتقی، سیاست و مدیریت از دیدگاه امام علی (علیه السلام)، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۳.
- ۹. زاهدی اصل، محمد؛ مبانی رفاه اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۱، چاپ اول.
- ۱۰. شارع‌پور، محمود؛ جامعه‌شناسی شهری، تهران، سمت، ۱۳۸۹، چاپ دوم.
- ۱۱. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، سرپرست تألیف و ویرایش: فرهاد قربان‌زاده، ناشر: آشجع، چاپ نخست: ۱۳۸۹
- ۱۲. فرهنگ بزرگ سخن، ج ۴، ص ۳۶۴۵
- ۱۳. فقیه، ۱۳۸۴ شاهپور، بررسی رابطه ایمان و رفاه اقتصادی، چاپ اول، قم، ناشر؛ موسسه فرهنگی انتشاراتی طوبی محبت، ۴۸.
- ۱۴. کاظمی ملیحه، سادات عریضی سامانی سید حمیدرضا گلپور، محسن رابطه ارزشها و شخصیت مدیران با شایسته سالاری مشارکت شهروندی و بیگانگی سازمانی در سازمانهای دیوان سالار و سنتی نشریه روان شناسی کاربردی شماره هجده ۱۳۹۰.
- ۱۵. گلکار، بهزاد ناصحی، فر وحید مروری بر مفاهیم شایسته سالاری، مجله توسعه مدیریت شماره سی و نه ۱۳۸۱

۱۶. گنجعلی، اسدالله عبدالحسین زاده محمد تیموریان، مرتضی بررسی معیارهای قرآن نشریه علمی تخصصی اسلام و پژوهشهای مدیریتی شماره یک ۱۳۹۲ گنجعلی و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۱۴-۹۱.
۱۷. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، جلد سیزدهم شصت و نهم و هفتاد و چهارم، بیروت، دارالرضا ۱۴۰۸ محمّدی ری شهری، محمد، سیاست نامه امام علی(علیه السلام)، ترجمه مهدی مهری، قم، دارالحديث، ۱۳۷۹،
۱۸. مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۳۲۰.
۱۹. پیام امام امیر المومنین علیه السلام، ج ۱، ص ۵۳۰.
۲۰. مطهری، مرتضی، جاذبه و دافعه امام علی(علیه السلام)، ص ۱۱ و ۱۲.
۲۱. معین محمد فرهنگ، معین جلد دوم چاپ، هشتم تهران نشر خانه ی سپهر ۱۳۷۹.
۲۲. نصر اصفهانی، ۱۳۸۹، ص ۱۴۷.
۲۳. وصالی، سعید و محمدیان خراسانی، امیر، رفاه از دیدگاه علی بن ابی طالب در نهج البلاغه، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی شماره ۲۰ پاییز ۹۳.